

საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული
სააგენტოს
გენერალური დირექტორი

KA990191029321918

№02/50

077 ბექტემბერი 2018 წ.

ბ რ ძ ა ნ ე ბ ა

Le 29 MARS 2019

№ 0209

არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ელემენტისთვის - „ქართული ხორბლის კულტურა (ენდემური სახეობები და ადგილობრივი ჯიშები)“ არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსის მინიჭების შესახებ

საქართველოს უმნიშვნელოვანეს ისტორიულ-კულტურულ ფასეულობათა სამართლებრივი დაცვის უზრუნველყოფის მიზნით, "საქართველოს ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსის" 51-ე, 52-ე, 53-ე მუხლების, „კულტურული მემკვიდრეობის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-15 მუხლის მე-3 პუნქტისა და საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოსა და კულტურისა და ძეგლთა დაცვის სამინისტროს შორის გაფორმებული 2015 წლის 30 ოქტომბრის N02 ადმინისტრაციული ხელშეკრულების პირველი მუხლის „ა“ ქვეპუნქტის შესაბამისად

ვ ბ რ ძ ა ნ ე ბ

1. მიენიჭოს არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ელემენტს - „ქართული ხორბლის კულტურა (ენდემური სახეობები და ადგილობრივი ჯიშები)“.
2. დაევალოს საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს საინფორმაციო სისტემების სამსახურს ამ ბრძანების პირველ პუნქტში მითითებული ობიექტის მონაცემების ძეგლთა სახელმწიფო რეესტრში ასახვა.
3. ბრძანება ამოქმედდეს გამოქვეყნებისთანავე.
4. ბრძანება შეიძლება გასაჩივრდეს დაინტერესებული მხარის მიერ ოფიციალური გაცნობიდან ერთი თვის ვადაში საქართველოს განათლების, მეცნიერების, კულტურისა და სპორტის სამინისტროში (მისამართი: ქ. თბილისი, დიმიტრი უზნაძის ქუჩა N52).

გენერალური დირექტორი

ხელმოწერილია/
შტამგვდასმულია
ელმმბრონულად

ნიკოლოზ ანთიძე

Director General

National Agency for Cultural Heritage Preservation of Georgia

Ordinance N02/50

Tbilisi, 7 September, 2018

On Granting the Status of Intangible Cultural Heritage to “Georgian Wheat Culture
(Endemic Species and Aboriginal Varieties of Wheat)”

In purpose of ensuring the legal protection of the essential historical and cultural values of Georgia, according to the articles 51, 52, 53 of “The General Administrative Code of Georgia”, paragraph 3 of the article 15 of “The Law of Georgia on Cultural Heritage Protection”, and subparagraph a) of the paragraph 1 of the article 1 of the Administrative Agreement N2 between the National Agency of Cultural Heritage Protection of Georgia and Ministry of Culture and Monument Protection of Georgia, signed in October 30, 2015,

I issue the order:

1. “Georgian Wheat Culture (Endemic Species and Aboriginal Varieties of Wheat)” to be given the status of intangible cultural heritage.
2. Charge the Information Systems department of the Agency to take relevant measures in order to enter the data of the object stated in paragraph 1 above into the State Register of Monuments of Georgia.
3. This ordinance shall become effective upon promulgation.
4. The ordinance may be appealed by the interested party within 1 month after an official notification, in The Ministry of Education, Science, Culture and Sport of Georgia (Address: 52, Dimitri Uznadze str. Tbilisi).

Signed and sealed

General Director

Nikoloz Antidze

საქართველოს მთავრობის დადგენილება

№ 143 2019 წლის 25 მარტი ქ. თბილისი

არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლისთვის – ქართული ხორბლის კულტურისათვის (ენდემური სახეობები და ადგილობრივი ჯიშები) ეროვნული მნიშვნელობის კატეგორიის განსაზღვრის შესახებ

მუხლი 1. „კულტურული მემკვიდრეობის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-18 მუხლის პირველი პუნქტის შესაბამისად, არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლს – ქართული ხორბლის კულტურას (ენდემური სახეობები და ადგილობრივი ჯიშები) განესაზღვროს ეროვნული მნიშვნელობის კატეგორია.

მუხლი 2. დადგენილება ამოქმედდეს გამოქვეყნებისთანავე.

პრემიერ-მინისტრი

მამუკა ბახტაძე

Decree No143

25 March, 2019

of the Government of Georgia

Tbilisi

On Assigning a Category of National Significance to the Intangible Cultural Heritage
“Georgian Wheat Culture (The culture of wheat endemic species and landraces cultivation and
utilization)”

Article 1. According to the article 18, paragraph 1 of the Law of Georgia “on Cultural
Heritage Protection”, an Intangible Cultural Heritage “Wheat Culture in Georgia (The
culture of wheat endemic species and landraces cultivation and utilization)” shall be assigned
a Category of National Significance.

Article 2. This decree shall become effective upon promulgation.

Signed and sealed

Prime Minister

Mamuka Bakhtadze

რეესტრის №	სახელწოდება	სახეობა	სტატუსი (დოკუმენტი, №, თარიღი)	კატეგორია (დოკუმენტი, №, თარიღი)	სააღრიცხვო ბარათის №	რეესტრში შეტანის თარიღი	შენიშვნა
1	ქართული მრავალხმიანობა	სამემსრულებლო ხელოვნება, საზოგადოებრივი გამოცდილება	არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი	საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს გენერალური დირექტორის ბრძანება	#2/268	09.12.14	
2	ქვევრი	საზოგადოებრივი გამოცდილება, ხელოსნობის დარგები და ტექნოლოგია	არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი	საქართველოს კულტურისა და ძეგლთა დაცვის მინისტრის ბრძანება	#3/289	11.11.11	ეროვნული
3	ქვევრის ღვინის დაცემის უძველესი ქართული ტრადიციული მეთოდი	საზოგადოებრივი გამოცდილება, გარესამყაროსთან დაკავშირებული გამოცდილება, ხელოსნობის დარგები და ტექნოლოგია	არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი	საქართველოს კულტურისა და ძეგლთა დაცვის მინისტრის ბრძანება	#3/85	19.03.12	ეროვნული
4	"დედავანა" (ქართული საანბანე სახელმძღვანელოს შედგენის იაკობ გოგებაშვილისეული მეთოდი)	საზოგადოებრივი გამოცდილება	არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი	საქართველოს კულტურისა და ძეგლთა დაცვის მინისტრის ბრძანება	#03/43	12.03.13	ეროვნული
5	ცეცა ფერხული	სამემსრულებლო ხელოვნება	არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი	საქართველოს კულტურისა და ძეგლთა დაცვის მინისტრის ბრძანება	#03/43	12.03.13	ეროვნული
6	ზერიკაობა	სამემსრულებლო ხელოვნება, საზოგადოებრივი გამოცდილება	არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი	საქართველოს კულტურისა და ძეგლთა დაცვის მინისტრის ბრძანება	#03/43	12.03.13	
7	კახური მრავალკამერი	სამემსრულებლო ხელოვნება, საზოგადოებრივი გამოცდილება	არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი	საქართველოს კულტურისა და ძეგლთა დაცვის მინისტრის ბრძანება	#03/43	12.03.13	
8	ქალაქური მრავალკამერი	სამემსრულებლო ხელოვნება, საზოგადოებრივი გამოცდილება	არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი	საქართველოს კულტურისა და ძეგლთა დაცვის მინისტრის ბრძანება	#03/43	12.03.13	
9	საბავშვო ლიტერატურული ჟურნალის ტრადიცია - ჟურნალი "დილა"	ზეპირი ტრადიციები და გამოსატყვის ფორმები, საზოგადოებრივი გამოცდილება	არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი	საქართველოს კულტურისა და ძეგლთა დაცვის მინისტრის ბრძანება	#03/207	13.11.13	
10	ცეცა "ხორუმი"	სამემსრულებლო ხელოვნება	არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი	საქართველოს კულტურისა და ძეგლთა დაცვის მინისტრის ბრძანება	#03/207	13.11.13	
11	მესხური ცეცა "ტეხილი" - ის დამზადების ტექნოლოგია	საზოგადოებრივი გამოცდილება, გარესამყაროსთან დაკავშირებული გამოცდილება, ტრადიციული ხელსაწყო და ხელოსნობის დარგები	არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი	საქართველოს კულტურისა და ძეგლთა დაცვის მინისტრის ბრძანება	#03/207	13.11.13	
12	"თავბრუნული უნივერსიტეტის ყველაწლიური სტუდენტად კურთხევის ტრადიცია - გრიშის ცხების ცერემონიალი"	ზეპირი ტრადიციები და გამოსატყვის ფორმები, სამემსრულებლო ხელოვნება, საზოგადოებრივი გამოცდილება	არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი	საქართველოს კულტურისა და ძეგლთა დაცვის მინისტრის ბრძანება	#03/234	24.12.13	
13	ქართული პერიდიკის უწყვეტი ტრადიცია - ლიტერატურული ჟურნალი "ვისკარი"	საზოგადოებრივი გამოცდილება	არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი	საქართველოს კულტურისა და ძეგლთა დაცვის მინისტრის ბრძანება	#03/234	24.12.13	

14	"ღაღის წლების ტექნოლოგია და კულტურა"	საზოგადოებრივი გამოცდილება, გარესამყაროსთან დაკავშირებული გამოცდილება	არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი	საქართველოს კულტურისა და ძეგლთა დაცვის მინისტრის ბრძანება	#03/234	24.12.13			05.01.13			
15	"ქართული ჭიდაობა"	საზოგადოებრივი გამოცდილება	არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი	საქართველოს კულტურისა და ძეგლთა დაცვის მინისტრის ბრძანება	#2/130	04.08.14	ეროვნული	საქართველოს მთავრობის დადგენილება	#24	24.01.17	25.09.14	2018 წლის 29 ნოემბერს შევიდა Unesco-ს მსოფლიო არამატერიალური მემკვიდრეობის წარმომადგენლობითი ნუსხაში
16	უძველესი ფსურის საკვები პროდუქტი - „დამლახაჭი“ (დამლახი ხაჭი) დამზადების ტექნოლოგია და კულტურა	საზოგადოებრივი გამოცდილება, გარესამყაროსთან დაკავშირებული გამოცდილება, ტრადიციული ხელსაჭე და ხელოსნობის დარგები	არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი	საქართველოს კულტურისა და ძეგლთა დაცვის მინისტრის ბრძანება	#2/156	03.09.14					25.09.14	
17	"ქართული აზნანის სამი უძველესი სახეობის ციხეა კულტურა"	ზეპირი ტრადიციები და გამოსატყვის ფორმები, საზოგადოებრივი გამოცდილება	არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი	საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს გენერალური დირექტორის ბრძანება	#2/33	19.03.15	ეროვნული	საქართველოს მთავრობის დადგენილება	#116	19.03.15	20.03.15	2016 წლის 30 ნოემბერს შევიდა Unesco-ს არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლების სიაში
18	სვანური ხალხური საკრავის "ჭირი" დამზადების ტრადიციული მეთოდი	საზოგადოებრივი გამოცდილება, ტრადიციული ხელსაჭე და ხელოსნობის დარგები	არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი	საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს გენერალური დირექტორის ბრძანება	#2/34	9.03.15					20.03.15	
19	სვანური ქედის დამზადების ტექნოლოგია	საზოგადოებრივი გამოცდილება, ტრადიციული ხელსაჭე, ხელოსნობის დარგები და ტექნოლოგია	არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი	საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს გენერალური დირექტორის ბრძანება	#2/34	9.03.15					20.03.15	
20	სვანური სამზარეულო – ფეტვიანი ხაჭაპურის დამზადების ტრადიციული მეთოდი	საზოგადოებრივი გამოცდილება	არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი	საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს გენერალური დირექტორის ბრძანება	#2/34	9.03.15					20.03.15	
21	სვანური სამზარეულო – კუბდარის (სვან. კუბედ) დამზადების ტრადიციული მეთოდი	საზოგადოებრივი გამოცდილება	არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი	საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს გენერალური დირექტორის ბრძანება	#2/34	9.03.15					20.03.15	
22	სვანური სამზარეულო – სვანური მარილის დამზადების ტრადიციული მეთოდი	საზოგადოებრივი გამოცდილება	არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი	საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს გენერალური დირექტორის ბრძანება	#2/34	9.03.15					20.03.15	
23	სვანური სამზარეულო – თამბაქაბის დამზადების ტრადიციული მეთოდი	საზოგადოებრივი გამოცდილება	არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი	საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს გენერალური დირექტორის ბრძანება	#2/34	9.03.15					20.03.15	
24	"ვეფხისტყაოსნის" ზეპირად ცოდნის ტრადიცია	საზოგადოებრივი გამოცდილება, ზეპირი გამოსატყვის ფორმა	არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი	საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს გენერალური დირექტორის ბრძანება	#2/67	30.09.15					7.10.15	

25	ზემო სვანეთში სამკურნალო – მინერალური, მცდე წყლების: მუგვი, არხველი, კახრდ, ლეგაბ, სეტის, კვედილის და მდვიის მოხმარება	გარე სამყაროსთან დაკავშირებული გამოცდილება	არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი	საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს გენერალური დირექტორის ბრძანება	#2/276	8.10.15		15.10.15	
26	"სვანური ხალხური სკრავი "ჩანგის" დამზადების ტრადიციული მეთოდი"	ხელოსნობის დარგები და ტექნოლოგია	არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი	საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს გენერალური დირექტორის ბრძანება	#2/276	8.10.15		15.10.15	
27	ხუჩე კვიციის ტრადიცია – ორნამენტი სვანურ ტრადიციულ საცხოვრისა და საყოფაცხოვრებო დანიშნულების ნივთებში	ხელოსნობის დარგები და ტექნოლოგია	არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი	საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს გენერალური დირექტორის ბრძანება	#2/276	8.10.15		15.10.15	
28	ქართული პერიოდიკის უწყვეტი ტრადიცია - ლიტერატურული ჟურნალი "განიადი"	საზოგადოებრივი გამოცდილება	არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი	საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს გენერალური დირექტორის ბრძანება	#2/277	8.10.15		15.10.15	
29	კახური ჩურჩხელის დამზადების ტექნოლოგია	საზოგადოებრივი გამოცდილება	არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი	საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს გენერალური დირექტორის ბრძანება	#2/305	30.10.15		7.11.15	
30	კახური ქულის დამზადების ტრადიციული მეთოდი	ტრადიციული ხელოსნობის დარგები	არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი	საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს გენერალური დირექტორის ბრძანება	#2/305	30.10.15		7.11.15	
31	კახური პურის (დედას პური) დამზადების ტექნოლოგია	საზოგადოებრივი გამოცდილება	არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი	საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს გენერალური დირექტორის ბრძანება	#2/305	30.10.15		7.11.15	
32	მეთუნეობის უძველესი ტრადიცია ვარდისუბანში	ხელოსნობის დარგები და ტექნოლოგია	არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი	საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს გენერალური დირექტორის ბრძანება	#2/305	30.10.15		7.11.15	
33	ზართი დაკრძალვის სვანური რიტუალი	ზეპირი ტრადიციები და გამოსახვის ფორმა, სამუსიკო ხელოვნება, საზოგადოებრივი გამოცდილება	არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი	საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს გენერალური დირექტორის ბრძანება	#2/38	19.02.16		16.03.16	
34	ზაზიურა (დამჭერი მტაცებელი ფრინველი ანუ ზაზი ნადირა)	საზოგადოებრივი გამოცდილება, გარესამყაროსთან დაკავშირებული გამოცდილება	არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი	საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს გენერალური დირექტორის მოადგილის ბრძანება	#2/337	11.10.16		27.10.16	

35	ქართული ტრადიციული სუფრის/პურების კულტურა (ქართული სუფრა)	ზუპირი ტრადიცია და გამობატვის ფორმა, სამემსრულებლო ხელოვნება, საზოგადოებრივი გამოცდილება, ხელოსნობის დარგები და ტექნოლოგია	არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი	საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს გენერალური დირექტორის ბრძანება	#2/20	13.03.17			29.03.17			
36	ლურჯი სუფრის დამზადების ტრადიციული ტექნოლოგია და კულტურა	საზოგადოებრივი გამოცდილება, ტრადიციული ხელსაქმე, ხელოსნობის დარგები და ტექნოლოგია	არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი	საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს გენერალური დირექტორის ბრძანება	#2/60	02.06.17			09.06.17			
37	ქართული ხალხური სამედიცინო ცოდნა და მისი გამოყენების ტრადიციები	საზოგადოებრივი გამოცდილება, ზუპირი ტრადიცია და გამობატვის ფორმა, სამემსრულებლო ხელოვნება, გარესამყაროსთან დაკავშირებული გამოცდილება, ხელოსნობის დარგები და ტექნოლოგია	არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი	საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს გენერალური დირექტორის ბრძანება	#02/9	16.08.17			23.08.17			
38	ქართულ-ებრაული 26 საუკუნეო უნიკალური ურთიერთობის ტრადიცია	საზოგადოებრივი გამოცდილება	არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი	საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს გენერალური დირექტორის ბრძანება	02/11	28.03.18	ეროვნული	საქართველოს მთავრობის დადგენილება	163	05.04.18	13.04.18	
39	ცხვატური მეთუნეობა	საზოგადოებრივი გამოცდილება, გარე სამყაროსთან დაკავშირებული გამოცდილება, ხელოსნობის დარგები და ტექნოლოგია	არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი	საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს გენერალური დირექტორის ბრძანება	02/12	29.03.18			13.04.18			
40	ქართული აბრეშუბი	საზოგადოებრივი გამოცდილება, გარე სამყაროსთან დაკავშირებული გამოცდილება, ხელოსნობის დარგები და ტექნოლოგია	არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი	საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს გენერალური დირექტორის ბრძანება	02/31	11.06.18			12.06.18			
41	"ქმური უღამი - უსასივდლო შრომათი ურთიერთდახმარების ტრადიცია"	საზოგადოებრივი გამოცდილება	არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი	საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს გენერალური დირექტორის ბრძანება	02/46	11.07.18			10.08.18			
42	ქართული ხალხური ცეზისნური თამაშობანი - ისინდი, ცეზნურთი, ყაბაზი, მარულა	საზოგადოებრივი გამოცდილება, ტრადიციული ხელოსნობის დარგები, გარე სამყაროსთან დაკავშირებული გამოცდილება	არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი	საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს გენერალური დირექტორის ბრძანება	02/49	16.08.18			31.08.18			
43	ქართული ხორბლის კულტურა (ენდემური სახეობები და ადგილობრივი ჯიშები)	საზოგადოებრივი გამოცდილება, გარესამყაროსთან დაკავშირებული გამოცდილება, ხელოსნობის დარგები და ტექნოლოგია	არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი	საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს გენერალური დირექტორის ბრძანება	02/50	07.09.18	ეროვნული	საქართველოს მთავრობის დადგენილება	143	25.03.19	07.09.18	

Reg. No	Name	Type	Status	Document	№	Date	Category	document	№	Date	No of Record Card	Date of entering into register	Note
1	Georgian polyphony	Performance art, social experience	Status of intangible cultural heritage monument	Order of the General Director of the National Agency for Cultural Heritage Protection of Georgia	#2/268	09.12.2014						17.11.2011.	Was entered into the UNESCO List of Uncreated Masterpieces of Intangible Cultural Heritage in 2001
2	Kvevri	Social experience, branches and techniques of handicraftsmanship	Status of intangible cultural heritage monument	Order of the Minister of Culture and Monument Protection of Georgia	#3/289	11.11.11	National	Decree of the President of Georgia	#91	08.02.2011		17.11.2011.	Kvevri making technology
3	Ancient Georgian tradition of aking kvevri wine	Social experience, experience, related to external world, branches and techniques of handicraftsmanship	Status of intangible cultural heritage monument	Order of the Minister of Culture and Monument Protection of Georgia	#3/85	19.03.12	National	Decree of the President of Georgia	#257	30.03.2012		27.03.2012.	Was entered into the UNESCO List of Intangible Cultural Heritage Monuments on December 4, 2013
4	"Dedaena" (Iakon Gogebashvili's method of compilation of Georgian alphabetic handbook)	Social experience	Status of intangible cultural heritage monument	Order of the Minister of Culture and Monument Protection of Georgia	#03/43	12.03.13	National	Resolution of the Government of Georgia	#295	14.04.2014		25.03.2013	
5	Dance Perkhuli (round dance)	Performance art	Status of intangible cultural heritage monument	Order of the Minister of Culture and Monument Protection of Georgia	#03/43	12.03.13	National					25.03.2013	
6	Berikaoba	Performance art, social experience	Status of intangible cultural heritage monument	Order of the Minister of Culture and Monument Protection of Georgia	#03/43	12.03.13						25.03.2013	
7	Kakhetian Mravaltzhamieri	Performance art, social experience	Status of intangible cultural heritage monument	Order of the Minister of Culture and Monument Protection of Georgia	#03/43	12.03.13						25.03.2013	
8	Urban "Mravaltzhamieri"	Performance art, social experience	Status of intangible cultural heritage monument	Order of the Minister of Culture and Monument Protection of Georgia	#03/43	12.03.13						25.03.2013	
9	Tradition of Georgian literary children's magazine - Magazine "Dila"	Oral traditions and expression forms, social experience	Status of intangible cultural heritage monument	Order of the Minister of Culture and Monument Protection of Georgia	#03/207	13.11.13						25.11.2013	
10	Dance "Khorumi"	Performance art	Status of intangible cultural heritage monument	Order of the Minister of Culture and Monument Protection of Georgia	#03/207	13.11.13						25.11.2013	
11	Technology of making Meskhan cheese "Tenili"	Social experience, experience, related to external world, branches and techniques of handicraftsmanship	Status of intangible cultural heritage monument	Order of the Minister of Culture and Monument Protection of Georgia	#03/207	13.11.13						25.11.2013	
12	"Annual tradition student initiation ceremony of the University of Treatre - ceremonial of anointing with make-up"	Oral traditions and expression forms, performance art, social experience	Status of intangible cultural heritage monument	Order of the Minister of Culture and Monument Protection of Georgia	#03/234	24.12.13						05.01.2013	
13	Continuous tradition of Georgian periodical publication - literary magazine "Tsisikari"	Social experience	Status of intangible cultural heritage monument	Order of the Minister of Culture and Monument Protection of Georgia	#03/234	24.12.13						05.01.2013	
14	"Technology and culture of Lagidze waters"	Social experience, experience, related to external world, branches and techniques of handicraftsmanship	Status of intangible cultural heritage monument	Order of the Minister of Culture and Monument Protection of Georgia	#03/234	24.12.13						05.01.2013	
15	„Georgian fight"	Social experience	Status of intangible cultural heritage monument	Order of the Minister of Culture and Monument Protection of Georgia	#2/130	04.08.2014	National	Resolution of the Government of Georgia	#24	24.01.2017		25.09.2014	
16	Technology and culture of ancient Pshavian food product "Dambalkhacho" (soaked cottage cheese"	Social experience, experience, related to external world, branches and techniques of handicraftsmanship	Status of intangible cultural heritage monument	Order of the Minister of Culture and Monument Protection of Georgia	#2/156	03.09.2014						25.09.2014	
17	"Live culture of the three ancient types of Georgian Alphabet"	Oral traditions and expression forms, social experience	Status of intangible cultural heritage monument	Order of the General Director of the National Agency for Cultural Heritage Protection of Georgia	#2/33	19.03.2015	National	Resolution of the Government of Georgia	#116	19.03.2015		20.03.2015	Was entered into the UNESCO List of Intangible Cultural Heritage Monuments on November 30, 2016
18	Traditional method of making Svanetian folk instrument "Chuniri"	Social experience, branches and techniques of handicraftsmanship	Status of intangible cultural heritage monument	Order of the General Director of the National Agency for Cultural Heritage Protection of Georgia	#2/34	9.03.2015						20.03.2015	
19	Technology of making Svanetian hat	Social experience, branches and techniques of handicraftsmanship	Status of intangible cultural heritage monument	Order of the General Director of the National Agency for Cultural Heritage Protection of Georgia	#2/34	9.03.2015						20.03.2015	

20	Svanetian cuisine - traditional method of making khachapuri with panicum	Social experience	Status of intangible cultural heritage monument	Order of the General Director of the National Agency for Cultural Heritage Protection of Georgia	#2/34	9.03.2015	20.03.2015
21	Svanetian cuisine - traditional method of making Kubdari (Svan. "Kubed")	Social experience	Status of intangible cultural heritage monument	Order of the General Director of the National Agency for Cultural Heritage Protection of Georgia	#2/34	9.03.2015	20.03.2015
22	Svanetian cuisine - traditional method of making Svanetian salt	Social experience	Status of intangible cultural heritage monument	Order of the General Director of the National Agency for Cultural Heritage Protection of Georgia	#2/34	9.03.2015	20.03.2015
23	Svanetian cuisine - traditional method of making Tashmjabi	Social experience	Status of intangible cultural heritage monument	Order of the General Director of the National Agency for Cultural Heritage Protection of Georgia	#2/34	9.03.2015	20.03.2015
24	Tradition of knowing "Vepkhistkaosani" (Knight in Panther's Skin" by heart	Social experience, form of oral expression	Status of intangible cultural heritage monument	Order of the General Director of the National Agency for Cultural Heritage Protection of Georgia	#2/67	30.09.2015	7.10.2015
25	Tradition of use of medicinal-mineral, acid waters - Mugviri, Artskheeli, Kakhrld, Legab, Seti, Kvedilashi and Shdegi - in Zemo Svaneti	Experience, related to external world	Status of intangible cultural heritage monument	Order of the General Director of the National Agency for Cultural Heritage Protection of Georgia	#2/276	8.10.2015	15.10.2015
26	Traditional method of making of Svanetian folk instrument "Changi"	Traditional handicraft and handiwork	Status of intangible cultural heritage monument	Order of the General Director of the National Agency for Cultural Heritage Protection of Georgia	#2/276	8.10.2015	15.10.2015
27	Tradition of wood engraving - ornaments on Svanetian traditional dwelling and household appliances	Traditional handicraft and handiwork	Status of intangible cultural heritage monument	Order of the General Director of the National Agency for Cultural Heritage Protection of Georgia	#2/276	8.10.2015	15.10.2015
28	Continuous tradition of Georgian periodical publication - literary magazine "Gantiadi"	Social experience	Status of intangible cultural heritage monument	Order of the General Director of the National Agency for Cultural Heritage Protection of Georgia	#2/277	8.10.2015	15.10.2015
29	Technology of making Kakhetian churchkhela	Social experience	Status of intangible cultural heritage monument	Order of the General Director of the National Agency for Cultural Heritage Protection of Georgia	#2/305	30.10.2015	7.11.2015
30	Traditional method of making Kakhetian hat	Traditional handicraft and handiwork	Status of intangible cultural heritage monument	Order of the General Director of the National Agency for Cultural Heritage Protection of Georgia	#2/305	30.10.2015	7.11.2015
31	Technology of making Kakhetian bread (dedas puri - mother's bread)	Social experience	Status of intangible cultural heritage monument	Order of the General Director of the National Agency for Cultural Heritage Protection of Georgia	#2/305	30.10.2015	7.11.2015
32	Ancient tradition of Pottery in Vardisubani	Traditional handicraft and handiwork	Status of intangible cultural heritage monument	Order of the General Director of the National Agency for Cultural Heritage Protection of Georgia	#2/305	30.10.2015	7.11.2015
33	Svanetian ritual of burial with "zari"	Oral traditions and expression form, performance art, social experience	Status of intangible cultural heritage monument	Order of the General Director of the National Agency for Cultural Heritage Protection of Georgia	#2/38	19.02.2016	16.03.2016

34	Bazieroba (hunting with catching bird, i.e. "bazi")	Social experience, experience related to outer world	Status of intangible cultural heritage monument	Order of the General Director of the National Agency for Cultural Heritage Protection of Georgia	#2/337	11.10.2016			27.10.2016
35	Georgian traditional feast culture (Georgian feast)	Oral traditions and expression form, performance art, social experience, handicraft industries and technologies	Status of intangible cultural heritage monument	Order for the General Director of the National Agency for Cultural Heritage Protection of Georgia	#2/20	13.03.17			29.03.2017
36	Traditional technology and culture of blue table-cloth	social experience, traditional handiwork, handicraft industries and technologies	Status of intangible cultural heritage monument	Order for the General Director of the National Agency for Cultural Heritage Protection of Georgia	#2/60	02.06.17			09.06.2017
37	Georgian traditional medical knowledge and the tradition of its usage	social experience, oral tradition and expression form, performing art, environment-related experience, handicraft industries and technologies	Status of intangible cultural heritage monument	Order for the General Director of the National Agency for Cultural Heritage Protection of Georgia	#02/9	16.08.17			23.08.2017
38	The 26 century Georgian-Jewish tradition of relation	social experience	Status of intangible cultural heritage monument	Order for the General Director of the National Agency for Cultural Heritage Protection of Georgia	02/11	28.03.18	National	Resolution of the Government of Georgia	13.04.2018
39	Pottery of Tskhavati	social experience, environment-related experience, handicraft industries and technologies	Status of intangible cultural heritage monument	Order for the General Director of the National Agency for Cultural Heritage Protection of Georgia	02/12	29.03.18			13.04.2018
40	Georgian silk	social experience, environment-related experience, handicraft industries and technologies	Status of intangible cultural heritage monument	Order for the General Director of the National Agency for Cultural Heritage Protection of Georgia	02/31	11.06.18			12.06.2018
41	"Ulami of Ksani-The tradition of unpaid labor assistance"	social experience	Status of intangible cultural heritage monument	Order for the General Director of the National Agency for Cultural Heritage Protection of Georgia	02/46	11.07.18			10.08.2018
42	Georgian traditional equestrian games- "Isindi", "Kabakhi", "Marula", "Horse-ball".	Social experience, traditional handicraft industries, environment-related experience	Status of intangible cultural heritage monument	Order for the General Director of the National Agency for Cultural Heritage Protection of Georgia	02/49	16.08.18			31.08.2018
43	Georgian wheat culture- endemic or local species	social experience, environment-related experience, handicraft industries and technologies	Status of intangible cultural heritage monument.	Order for the General Director of the National Agency for Cultural Heritage Protection of Georgia	02/50	07.09.18			07.09.2018
44	"Abkhazian salt- the preparational tradition of "Apirpilijska" and megrelian "Adjika"	social experience	Status of intangible cultural heritage monument	Order for the General Director of the National Agency for Cultural Heritage Protection of Georgia	02/67	19.11.18			20.11.2018
45	the preparational tradition of "Khachapuri" in Georgia	social experience, environment-related experience	Status of intangible cultural heritage monument	Order for the General Director of the National Agency for Cultural Heritage Protection of Georgia	02/3	22.01.19			28.01.2019

საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტო
არამატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის ობიექტის/მეგლის სააღრიცხვო
ბარათი

Regu CLT / CIH / ITH

Le 23 SEP. 2019

N° 0479

1. მიუთითეთ ობიექტის სახელწოდება

ქართული ხორბლის კულტურა (ენდემური სახეობები და ადგილობრივი ჯიშები)

2. აღნიშნეთ ობიექტის სახეობა

1 ზეპირი ტრადიცია და გამოხატვის ფორმა	
2 საშემსრულებლო ხელოვნება	
3 საზოგადოებრივი გამოცდილება	+
4 გარესამყაროსთან დაკავშირებული გამოცდილება	+
5 ხელოსნობის დარგი და ტექნოლოგია	+

3. აღნიშნეთ ობიექტის გავრცელების არეალი

1. ამჟამინდელი გავრცელების არეალი	საქართველოს სხვადასხვა რეგიონები: რაჭა-ლეჩხუმი, ქართლი, კახეთი, სამცხე-ჯავახეთი, იმერეთი, სამეგრელო, ფშავ-ხევსურეთი, სვანეთი, აჭარა.
2. ისტორიული გავრცელების არეალი	საქართველოს ყველა რეგიონი, ყველა სოფელში მოჰყავდათ ქართული ჯიშის ხორბალი და აცხობდნენ თავიანთ პურს.
3. წარმოშობის ადგილი	საქართველოში ხორბლის უძველესი ნიმუშები, რომლებიც ბოლო დრომდე ითესება, დადასტურებულია რაჭა-ლეჩხუმში (Менаბდე, 1948,1969; გორგიძე, 1977; მაისაია, 2009; ფრუიძე, 2016).

4. მიუთითეთ ობიექტის წარმოშობის დრო

ხორბლის პირველი ნიმუშები დასტურდება ჩვ. წ-ალ-მდე VI ათასწლეულში ქვემო ქართლში.
საქართველოში ადრეული სასოფლო - სამეურნეო სოფლები თიხის ჭურჭლით, შინაური მცენარეებითა

და ცხოველებით ჩვ. წ-ალ-მდე VI ათასწლეულში ჩნდება (Mellaart, 1975, Русишвили, 1988; Hamon 2008; და სხვ.).

5. ობიექტის ფუნქცია

თავდაპირველი	ამჟამინდელი
საკვები, სარიტუალო, სამკურნალო	საკვები, სარიტუალო, სამკურნალო, სასელექციო

6. ობიექტის მატარებლები

1. თემები	სოფლების ნაბახტევის და ალის თემები ქართლში; დედოფლისწყაროს, ფონას, ალვანის თემები კახეთში; სოფელი მუსხის, ჭობარეთისა და წნისის თემები მესხეთში; მარნეულის, დმანისის და ბოლნისის თემები ქვემო ქართლში; რაჭა-ლეჩხუმის ზოგიერთი სოფელი (სოფ. მახა, სოფ.მახურა, სოფ. ოყურეში, სოფ. ცხუკუშერი, სოფ. ალვი, სოფ. ლაშიჭალა).
2. ჯგუფები	საინიციატივო ჯგუფი სვანეთში „ძველი ქართული ჯიშების აღდგენისთვის“: აფი გიგანი, ვასილ გაბლიანი, გიორგი ჯაფარიძე და ნინო წერედიანი (მულახი, ლატალი და მესტია).
3. ინდივიდები /ოჯახები (სასურველია მიუთითოთ რაოდენობრივი მაჩვენებელი, კონკრეტული გვარ-სახელები)	სამცხე-ჯავახეთი, ახალციხე , სოფ. ვალე - მერაბ კაკაჩიშვილი, სოფ. მუსხი - ზაზა ივანიძის ოჯახი ახალქალაქი , სოფ. გოგაშენი - რამაზ ხუციშვილი, ასპინძა , სოფ. ნაქალაქევი - ჯვარიძეების ოჯახი, კაველაძეების ოჯახი. ზემო იმერეთი , სოფ.კორბოული - იაკობაშვილები, სოფ.დარკვეთი - გიორგი ღულუნაშვილი ლეჩხუმი, ცაგერი , სოფლების მახას, მახურას, ოყურეშის, ცხუკუშერის, ალვის მოსახლეობა, სოფ.ლაშიჭალა - სიმონ ბურჯალიანის ოჯახი. ქვემო ქართლი, თეთრიწყარო , სოფ. ასურეთი - ირაკლი რეხვიაშვილის ოჯახი. მარნეული , სოფ. იმირჭალა - ნუკრი მემარნიშვილი შიდა ქართლი, ხაშური , სოფლები: ნაბახტევი - ანზორ მაისურაძე, კლდისწყარო - შალვა კვეზერელი, ალი - ვაჟა ლოლაძე კახეთი, დედოფლისწყარო , შირაქი - გელა თეთრაული ლაგოდეხი , სოფელი ფონა - პაატა წულაია საგარეჯო - ნოდარ ლატიბაშვილის ოჯახი ახმეტა , სოფ. რუისპირი - გიორგი ალადაშვილის ოჯახი, ზემო ალვანი - შოთა ლაგაზიძის ოჯახი და სხვ.

7. ობიექტის პრაქტიცირებაში / დაცვაში / აღორძინებაში ჩართული (ან მასთან კავშირში მყოფი) ინსტიტუციები, ორგანიზაციები და ა.შ.

სოფლის მეურნეობის სამინისტროს სამეცნიერო კვლევითი ცენტრი, საქართველოს ეროვნული ბოტანიკური ბაღი, საქართველოს აგრარული უნივერსიტეტი, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, შპს „მარცვლეულის ლოგისტიკის კომპანია“ და თესლმწარმოებელი შპს „ლომთაგორა“, ბიო მეურნეთა ასოციაცია „ელკანა“ ინახავენ ქართულ ენდემურ სახეობებს და ადგილობრივ ჯიშებს გენ-ბანკებში და ცოცხალ კოლექციებში, იკვლევენ, ამრავლებენ და ავრცელებენ მათ. საქართველოს თითქმის ყველა კუთხეში სამონასტრო მიწებზე მოჰყავთ უძველესი ქართული ხორბლები. „ქართული ხორბლის მწარმოებელთა გაერთიანების“ მიზანია მემკვიდრეობით მიღებული ხორბლის კულტურის აღდგენა, შენარჩუნება. ახალი საცხოვრებელი და ქართული რესტორნები „მზეთამზე“, „თავთუხი“, „ჟან-ჟაკის პური“, „კახელები“, „ღვინის სარდაფი“, „ბარბარესთან“, „ხობის ცრემლები“ და სხვა ტრადიციულ ქართულ პურს (დოლის პური) სთავაზობენ მომხმარებელს.

8. ობიექტის აღწერა (არა უმეტეს 1000 სიტყვა)

აღწერეთ შემდეგი თანმიმდევრობით:

- ობიექტის წარმოშობის მოკლე ისტორია
- უშუალოდ ობიექტის აღწერა
- აღწერეთ ობიექტის სეზონურობა
- ობიექტის მატარებლების მახასიათებლები (გენდერული, ასაკობრივი, სპეციფიკური და ა.შ)
- ობიექტის თავდაპირველი და ამჟამინდელი სოციალური ასპექტები
- მატარებლის დამოკიდებულება ობიექტისადმი (რა თვალსაზრისით მიაჩნია ობიექტი საკუთარი კულტურული იდენტობის გამომხატველად, ყოფის, კულტურული მემკვიდრეობის განუყოფელ ნაწილად)
- აღწერეთ ობიექტის სწავლება-გადაცემის წესი
- აღწერეთ ობიექტის გავრცელების არეალი
- ჩამოთვალეთ/აღწერეთ ობიექტთან დაკავშირებული ხელსაწყოები, მასალები, სხვა აუცილებელი ატრიბუტები

სამხრეთ კავკასია და კერძოდ, საქართველო, კულტურული ხორბლეულის სამშობლოდაა მიჩნეული. არქეოლოგიურ მონაცემებზე დაყრდნობით დასტურდება, რომ ქართველებმა ხორბლის კულტივირება დაიწყეს რვა ათასი წლის წინ. საქართველო ხორბლის სახეობების დიდი სიმრავლით გამოირჩევა, მსოფლიოში არსებული 25 სახეობიდან საქართველოში 14 სახეობაა (s.str.) აღრიცხული: (მათგან 5 სახეობა ენდემია: მახა (*T. macha*), კოლხური ასლი (*T. palaeocolchicum*), ჩელტა ზანდური (*T. timopheevii*), ზანდური (*T. zhukovskyi*), დიკა (*T. carthlicum*). ისინი რაჭა-ლეჩხუმში ბოლო დრომდე შემონახა.

მსოფლიოს ტრიტიკოლოგების მიერ აღიარებულია, რომ ზანდური და მახა წარმოადგენენ ბიოლოგიურ ხიდს ხორბლის ველურ წინაპარსა და თანამედროვე კულტურულ ხორბალს შორის. ხორბლის ქართული ენდემური სახეობები ძვირფასი მასალაა სელექციისათვის. ისინი ხასიათდება სოკოვანი დაავადებების მიმართ მაღალი მდგრადობით და მძლავრი იმუნიტეტით. მსოფლიოს სელექციონერები მათ იყენებენ ახალი, გამძლე ჯიშების შესაქმნელად.

ქართულ სამიწათმოქმედო ტერმინოლოგიაში ხორბლის კულტურა V საუკუნის წერილობით ძეგლებშია მოხსენიებული. უძველეს ქართულ ლექსიკაში კარგადაა ასახული ხორბლის სახეობრივი და ჯიშობრივი დიფერენციაცია, ხორბლის ქართული სახელწოდებები: ზანდური, მახა, ასლი, დიკა, იფქლი, ხულუგო და ა.შ., ხორბლის კულტურასთან დაკავშირებული ხელსაწყოები და იარაღები.

საქართველოში პირველი ხნული ყველგან განსაკუთრებულად აღინიშნებოდა, მას თან ახლდა სარიტუალო პურეული და დალოცვა. მთაში „გუთნის დედა“ გასერავდა ქადას, სანთლებს ანთებდა, ხარებს რქებზე მიაკრავდა და სასმისით წარმოსთქვამდა ლოცვას, შესთხოვდა ღმერთსა და ბუნების ძალას დათესილის მფარველობას, გატეხავდა ხმიადს შუაზე და ხარებს შეაჭმევდა. რაჭა-ლეჩხუმში ხვნა-თესვის პირველ დღესთან დაკავშირებული თესლგადების ჩვეულება არსებობდა. თესლის გასაღებად, ძველ მთვარეზე ოჯახში დაამზადებდნენ ტაბლას, საზედაშე ღვინოს, სახვნელის, ხარებისა გამოსახულებებით მოხატულ და ნამგლის ფორმის პურებს. ხარებს რქებზე წამოაცვამდნენ პურის გორგალს, მიამაგრებდნენ ანთებულ სანთლებს და თავზე „კირინებს“ (გამომცხვარი მრგვალი კოკრები) გადააყრიდნენ. დალოცვის შემდეგ სახვნელით ერთ-ორ კვალს გაატარებდნენ და მოთესავდნენ ორიოდ მუჭა მარცვალს, რომელშიც წყალკურთხევის დროს აიაზმანაპკურები, ნაკურთხი მარცვლიც ერია. სახლში დაბრუნებისას, მთესველი წამოიღებდა ხარის რქაზე წამოგებულ გორგალსა და წაღმა დაცემულ „კირინებს“, მათ „ვარცლის კვებოში ჩააგორებდა - დოვლათიანი წელიწადი იქნებაო“. წესის შესრულების შემდეგ, შეიძლებოდა ხვნა-თესვის თუნდაც ერთი თვის დაგვიანებით, დამთბარ ამინდში დაწყება. გაზაფხულზე, სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოების დაწყებას ალოსთავის დადგომა ეწოდებოდა. ქართლ-კახეთში კაცს, რომელსაც პირველი კვალი გაჰქონდა მეკვლე ერქვა. ითვლებოდა, რომ მასზე იყო დამოკიდებული მოსავლის სიუხვე. ხვნა-თესვას, მოსავლის აღების რიტუალებს, გუთანსა და ხარებს განსაკუთრებული პატივისცემით ეპყრობოდნენ.

პურეულის მოსავლის აღებას მკა ეწოდება, ძირითადად მკიდნენ ნამგლით, ზოგიერთ პურეულის ძნას ძირიანად აძრობდნენ, ამას „ღულით“ მკას ეძახდნენ. ხორბლის ღერო სჭირდებოდათ „ყარტად“, საბძლებისა და სახლების დასახურავად. ნამჯა შინაური ცხოველების საკვებად იხმარება. მომკილ ხორბლის თავთავს ააგებდნენ ჯერ „წერილეებად“ (3 ძნას აყუდებდნენ ერთმანეთზე), შემდეგ „წერილეებს“ გადააბამდნენ „ხუთულებად“, მათგან სახლთან, კალოზე აგებდნენ ძნებს, რომელსაც „მუხლის ძნა“ ეწოდებოდა. მტვრევადთავიან ხორბლებს (ზანდური, მახა) მომწიფებისას იღებდნენ შნაკვით, პურის თავთავების სამკალ-საკრეფი ხელსაწყო, რომელიც ორი თითსტარის სისქის და 50 სმ სიგრძის ჯოხია, თავები თოკით მოძრავად აქვთ გადაბმული და თავისუფალ ბოლოებში იშლება. მკელი მათ შეუცურებს თავთავებს, მოუჭერს, გვერდზე გადასწევს, გადატეხავს და ჩაყრის იქვე მომზადებულ, წელზე მიმაგრებულ კალათაში. შნაკვით მოკრეფის დროს მარცვლი მიწაზე არ დაცვივდება.

გასუფთავებულ ხორბლის მარცვლებს ინახავდნენ გოდრებში, რომელსაც ძროხის ნაკელში შერეული ნაცრით ლესავდნენ, მას თავგი არ ეკარებოდა. ხორბალს ინახავდნენ ხაროში ან საბძელში. ხაროს უმთავრესად ეზო-კარმიდამოს ფარგლებში აკეთებდნენ. ჯავახური ხარო ქვევრის ფორმის, ქვითკირით ამოყვანილი ჭურჭელია. ხაროს წინასწარ საგულდაგულოდ ამოაშრობდნენ, ცეცხლს ჩაუნთებდნენ, შემდეგ გაანიავებდნენ, ფსკერზე გამხმარ თივას

სქლად მოაფენდნენ, შიგ გამშრალ-განიავებულ ხორბალს ჩაყრიდნენ. ზემოდან თივას დააფენდნენ და ქვის სარქველს დაახურავდნენ. ხაროზე აუცილებლად მიწის სქელ ფენას დაყრიდნენ და საგულდაგულოდ მოასწორებდნენ. ხაროში ხორბლის შენახვის ხანგრძლივობა ნიადაგსა და ხორბლის ჯიშზე იყო დამოკიდებული. კარგად გამოშშრალი ხორბალი, სათანადო ნიადაგურ პირობებში თითქმის 15 წლის განმავლობაში ინახებოდა.

დიდი ტევადობის სამეურნეო დანიშნულების საცავ-ჭურჭელს წარმოადგენდა „ლაზამბარი“, რომლის გაკეთების ტრადიცია, სამხრეთ საქართველოში ლაზებმა დანერგეს. სვანეთში ხორბლის შესანახად იყენებდნენ ხის კილობანს („კიბდონ“). საშემოდგომო ხორბლიდან პირველი მოსავლის ფქვილს „წმინდა“ ერქვა. მას დღესასწაულებისა და რიტუალების დროს ხმარობდნენ.

ხორბლის მოყვანა-აღებაში და ჭირნახულის შენახვა-მოხმარებაში მონაწილეობს ოჯახის ყველა შრომისუნარიანი წევრი, საქმე გადანაწილებულია მამაკაცსა და ქალს, უფროსებსა და უმცროსებს შორის, რაც მათ ყოფიერებით ფუნქციას შეესაბამება და ცოდნისა და უნარ-ჩვევების გადაცემასაც უზრუნველყოფს მამიდან შვილზე.

ხვნა-თესვა, სამიწათმოქმედო იარაღების დამზადება, მოვლა-შენახვა და მოხმარება კაცის საქმედ ითვლება, მოსავლის აღება-დაბინავებაში ქალიც მონაწილეობს და ბავშვებიც, დოვლათის შენახვა-განაწილება, ყოველდღიური და საწესო საკვების მომზადება უპირატესად ქალის საქმედ არის მიჩნეული, თუმცა რაჭაში, ტრადიციულად პურს კაცები აცხობენ.

ხორბალს, პურსა და პურეულს არა მარტო საკვებ-საზრდელი მნიშვნელობა აქვს, არამედ სარიტუალო-საკულტო და სამკურნალოც. საქართველოში ხორბალი მიჩნეულია სიკეთის, ბარაქის, აღორძინების სიმბოლოდ. ქრისტიანული რელიგიის მიხედვით, ხორბლის მარცვლები მკვდრეთით აღდგომის, ანუ, სიცოცხლის სიმბოლოს წარმოადგენს. პური მიჩნეულია წმინდა საკვებად, დღემდე არსებობს რწმენა, რომ პურის უკუღმა დადება, გადაგდება არ შეიძლება. პურის ნაირსახეობა და ღვთის შესაწირი სარიტუალო საკვები ხორბლის მიმართ ქართველი ადამიანის ფაქიზი დამოკიდებულების დადასტურებაა, რაც უძველესი დროიდან აისახა ლექსიკაში, ხალხურ ზეპირსიტყვიერებაში, რეწვაში, სახვით ხელოვნებაში, სიმღერასა და ცეკვაში.

ხორბლისგან ამზადებენ საწესო საკვებს, კორკოტს, წანდილს, რომელსაც აკურთხებენ ტაძარში და მიირთმევენ მიცვალებულის ხსენების დღეებში. მიცვალებულის თავთან დადგმულ ლანგარში ხორბალს ყრიან და ზედ სანთელს ანთებენ. ახალი წლის დღესასწაულზე მომზადებული კორკოტი ბუნების აღორძინებისა და მთელი წლით სიკეთის დაბედების რწმენით მზადდება. საქართველოს ზოგიერთ კუთხეში ახლად დაქორწინებულ წყვილს თავზე ხორბლის მარცვლებს აყრიან, გამრავლებისა და ბარაქისათვის.

საქართველოს სხვადასხვა კუთხეს პურის ცხობის თავისი მდიდარი ტრადიცია აქვს. მაგალითად კახური შოთის და დედას პური თიხისგან დამზადებულ თონეში ცხვება. სვანეთში დღესაც აცხობენ საღვთო შესაწირ პურებს - ლამზირებს, ქართლში ხაბიზგინებს - ნიგვზითა და ხახვით შეზავებულ პურებს, იმერეთში ხაჭაპურებს და სხვა. მესხეთი გამოირჩევა გამომცხვარი პურებისა და ცომეულის ნაირსახეობით: ლავაში, შოთი, კაკალა,

ჩაწევილი პური, სომინი, ბაზლამა, უხა, ფათირი, ხმიადი, ბიში, ქადა, ფათირბიში, გულამა, ფასალი, ყათმარი, ჭირიხტა (ლუხუმი), თათარბერაკი, თუთმაჯი, წეროხინკალი და ა.შ. ხორბალს დღემდე იყენებენ სამკურნალოდ: დაფქვილი ხორბლისგან გამომცხვარი სარიტუალო ფიგურები ხალხში გავრცელებული რწმენა-წარმოდგენით ბავშვთა ინფექციური დაავადებების - „ბატონების“ დროს იხმარება. „ბავრუკი“, „თანგარი“, „ნიშო“ და სხვ. სახელწოდებით ცნობილი ხორბლის სახამებელი კი ხველებისა და კუჭ-ნაწლავის დაავადებათა სამკურნალოდ. ხორბლის ფქვილისაგან ძმარში მოზეილი ცხელი ცომი გამოიყენება დაჩირქებული ადგილების მოსაშუშებლად. თეთრ შაბთან შერეული დანაყილი, მოხალული მარცვლით მკურნალობდნენ სტომატიტს. გაღივებულ მარცვალს კუჭის მოქმედების მოსაწესრიგებლად იყენებდნენ, ორგანიზმის მავნე ნარჩენებისაგან გაწმენდის მიზნით და მემუბური დედისთვის იმუნიტეტის გასამაგრებლად. მხედველობის გასაუმჯობესებლად სვამდნენ მახას მარცვლის ნახარშს და სხვა.

ხორბალს უკავშირდება სამუშაო იარაღები: შნაკვი, ცელი, ნამგალი, გუთანა, კავი, სახნისი, ბეღელი, ხარო, ფიწალი, ხორბლის სალენი კევრი, საცეხველი (ჩამური), წყლის წისქვილი, თონე და სხვა. დღესაც, იშვიათად, ყოფაში გამოყენებულია ქართული დიდი გუთანა.

9. ობიექტის დღევანდელი მდგომარეობა

9.1 ზოგადი შეფასება

1. პრაქტიკაში ფართოდ გამოყენებადი	
2. საშუალოდ გამოყენებადი	
3. მინიმალურად გამოყენებადი	
4. მივიწყებული	
5. აღდგენის/აღორძინების პროცესში	+

9.2 ობიექტის დღევანდელი მდგომარეობის მოკლე აღწერა, მათ შორის ინფორმაცია ობიექტის სახეცვლილების შესახებ (არა უმეტეს 500 სიტყვისა)

საქართველოს ხორბლები გამოირჩევა მაღალი კვებითი ღირებულებით და უნიკალური სასელექციო ნიშან-თვისებებით. მათ საფუძველზე მთელს მსოფლიოში მეცნიერებს გამოყავთ ახალი, იმუნური სასელექციო მასალა.

ამჟამად მსოფლიოში ინტენსიურად იკვლევენ პურის ხორბლის D გენომის დონორს - *Aegilops tauschii* ssp. *strangulata*-ს, ეს ქვესახეობა ფართოდ არის გავრცელებული სამხრეთ კავკასიაში, კერძოდ, საქართველოში.

მოზარდი პურის ხორბლის D გენომის დონორი მცენარე *Aegilops tauschii* ssp. *strangulata*.

2012 წელს საქართველოში, რბილი ხორბლის D გენომის დონორი მცენარის ნიმუშების შესასწავლად ჩამოვიდნენ იაპონელი და ამერიკელი მეცნიერები, მათი მონაცემებით, საქართველოში მოზარდი D გენომის დონორი *Aegilops tauschii* ssp. *strangulata* მცენარეებიდან მიღებული ხორბალი გამოირჩევა საუკეთესო თვისებებით (Sohail et al. 2012); შეგროვებულ მასალაზე დაყრდნობით საქართველოს აგრარული უნივერსიტეტის მოლეკულური გენეტიკის ინსტიტუტის მკვლევარებმა ჩაატარეს მოლეკულური კვლევა და გამოაქვეყნეს ორი ნაშრომი საერთაშორისო ჟურნალებში (გამომცემლობა შპრინგერი) Current Genetics და Genetic Resources and Crop Evolution (Gogniashvili et al., 2015; Gogniashvili et al., 2016). ეს ნაშრომები 2018 წ. წარმოდგენილი იყო საერთაშორისო კონფერენციაზე (Plant and Animal Genome Conference, PAG XXVI), სან დიეგოში.

2017 წელს ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის ბოტანიკის ინსტიტუტის თანამშრომლებმა გამოაქვეყნეს ორი ნაშრომი საერთაშორისო ჟურნალში და წარსდგინეს საერთაშორისო კონფერენციაზე მოხსენებით: „საქართველოს ენდემური სახეობებისა და მათი როლის შესახებ ხორბლის ევოლუციაში“, გერმანიაში, ქ. ვერნიგეროდეში. 2018 წელს კი ბოლონიაში, იტალია, წარსდგინეს მოხსენებით „უძველესი ტრადიციული ქართული ხორბლის ჯიშები“

2017 წელს შეიქმნა „ქართული ხორბლის მწარმოებელთა გაერთიანება“, რომლის მიზანია ქართული ხორბლის კულტურისა და ბიო მრავალფეროვნების შენარჩუნება, უძველესი ჯიშების გამრავლებისა და პოპულარიზაციის ხელშეწყობა, საკვებ რაციონში მათი დაბრუნება.

ქართული ხორბლის მწარმოებელთა შეკრება ველზე

9.3 მოსალოდნელი რისკები, რომლებიც საფრთხეს შეუქმნის/უქმნის ობიექტს (ჩამოაყალიბეთ და დაასაბუთეთ ობიექტის საფრთხეები ასეთის არსებობის შემთხვევაში, შემოგვთავაზეთ მათი თავიდან აცილების ხედვა. არა უმეტეს 500 სიტყვისა)

ენდემური ხორბლის კულტურების გაქრობის უმთავრესი რისკებია:

- ქართულ ხორბალთან მიმართებაში ცნობიერების დაბალი დონე, მისი, როგორც კულტურის ნაწილის, მკვრივადი საკვები და სამკურნალო საშუალების უგულვებელყოფა;
- ქართული ენდემური სახეობებისა და ადგილობრივი ჯიშების განდევნა წარმოებიდან;
- საქართველოში არ არსებობს ხორბლის თესლის სრულყოფილი გენ-ბანკი;
- საქართველოში არ არსებობს ხორბლის მრავალფეროვნების და გენეტიკური რესურსების დაცვის მექანიზმი;
- სახელმწიფო მხარდაჭერის და ფინანსური რესურსის ნაკლებობა;
- დიდი რაოდენობით დაბალფასიანი იმპორტირებული ხორბალი;
- ადგილობრივი ტრადიციული მეურნეობის ფორმების და მიწათმოქმედი მოსახლეობის სოციალური წყობის მოშლა;
- მიგრაცია - ურბანიზაცია

10. ობიექტთან დაკავშირებული დამატებითი ინფორმაცია (შენიშვნები, რეკომენდაციები, წინადადებები)

„საქართველოს ხორბლები გვევლინება თავისებურ ცოცხალ მუზეუმად, სადაც ხორბლის გვარის მთელი სახეობრივი მრავალფეროვნებაა წარმოდგენილი. მხოლოდ აქ (მსოფლიოში სხვაგან არსად), არის შემონახული კულტურული ხორბლების ევოლუციის საწყისი ეტაპები. ამგვარად, ხორბლების ქართული მუზეუმი მსოფლიო მნიშვნელობის უნიკუმია, რომლის ბადალი სხვაგან არსად გვხვდება“ (Менадзе, 1948). საქართველოში დაფიქსირებულია ხორბლის 15 სახეობა და 188 სახესხვაობა, რაც ასეთი მცირე ფართობის მქონე ქვეყნისთვის უჩვეულო რაოდენობაა (Mosulishvili et al. 2017).

ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით, მიზანშეწონილად მიგვაჩნია სახელმწიფოსა და კერძო სექტორის ხელშეწყობით შეიქმნას:

- ხორბლის კულტურის და პურის მუზეუმი;
- პურ-ცხობის ლაბორატორია, სადაც სხვადასხვა ხორბლით გამოცხვარი პურის დაგემოვნებაც იქნება შესაძლებელი;
- გენეტიკური რესურსების ბანკი;
- ხელი შეეწყოს სამეცნიერო კვლევებს და ლაბორატორიებს;
- დაფინანსდეს ცნობილი მეცნიერის, ლადო მენაბდეს 1948 წლის ნაშრომის, „საქართველოს ხორბლები“ თარგმნა ინგლისურ ენაზე, რათა მსოფლიო გაეცნოს ამ მნიშვნელოვან შრომას.
- დაფინანსდეს ლ. დეკაპრელევიჩის (Декапрелевич, 1941, 1942a, 1942b, 1942c, 1954) სტატიების ციკლი „საქართველოს როლი ხორბლების წარმოშობაში“ 5 სტატიის, რუსულიდან ინგლისურ ენაზე თარგმნის ხარჯები, რათა მსოფლიო გაეცნოს ამ მნიშვნელოვან შრომას.
- ყოველ შემოდგომაზე ჩატარდეს პურის ზეიმი / ფესტივალი თბილისსა და რეგიონებში;
- ხელი შეეწყოს თესლწარმოებას და ხორბლის წარმოების გაზრდას;
- კანონმდებლობაში აისახოს გენეტიკური რესურსის და ბიომრავალფეროვნების დაცვის მექანიზმები;
- ხელი შეეწყოს, გასაკუთრებით მთიან რეგიონებში, ხორბლის ადგილობრივი ჯიშების აღდგენა-გარავლებას, სასაზღვრო ზოლში მოსახლეობის შენარჩუნების მიზნით და ტურიზმის განვითარებისთვის;

- მეტი ყურადღება დაეთმოს საგანმანათლებლო და საინფორმაციო საქმიანობას, საქართველოს როგორც ხორბლის სამშობლოს წარმოჩენისთვის;
- შედგეს ძველ ქართულ ხორბლებზე, მრავალფეროვნების შენარჩუნებაზე და ჯანსაღ კვებაზე მომუშავე ჯგუფი ყველა დაინტერესებული სექტორის წარმომადგენლის მონაწილეობით.

11. ობიექტთან დაკავშირებული დოკუმენტაცია და ბიბლიოგრაფია(დასახელება,რაოდენობა, შენახვის ადგილი)

1.გრაფიკული მასალა	
2.ფოტო, ვიდეო, მულტიმედია	
3.ბიბლიოგრაფია	<p>ბრეგაძე ნ. (2004) საქართველო - მიწათმოქმედების დამოუკიდებელი კერა; თბ.</p> <p>Декапрелевич Л.Л. (1942) Роль Грузии в происхождении пшениц. Сообщения Академии Наук Грузинской ССР, Т.3, №2</p> <p>Dubcovsky J, Dvorak J (2007) Genome plasticity a key factor in the success of polyploidy wheat under domestication. Science 316:1862–1866</p> <p>Dvorak J, Luo MC, Yang ZL, Zhang HB (1998) The structure of the <i>Aegilops tauschii</i> genepool and the evolution of hexaploid wheat. Theor Appl Genet 97:657–670</p> <p>Gogniashvili M, Naskidashvili P, Bedoshvili D, Kotorashvili A, Kotaria N, Beridze T (2015) Complete chloroplast DNA sequences of Zanduri wheat (<i>Triticum</i> spp.). Genet Resour Crop Evol 62:1269–1277. doi:10.1007/s10722-015-0230-x</p> <p>Hamon C. (2008) From Neolithic to Chalcolithic in the Southern Caucasus: Economy and Macrolithic Implements from Shulaveri-Shomu Sites of Kwemo-Kartli (Georgia). Paléorient, vol. 34.2: 85-135.</p> <p>Kihara H. 1944. Discovery of the DD-analyser, one of the ancestors of <i>Triticum vulgare</i> (Japanese). Agriculture and Horticulture (Tokyo) 19:13–14 იველიშვილი თ. (1967) „ხალხური სამზარეულო“.</p> <p>მასაია ი. შანშიაშვილი თ. რუსიშვილი ნ. (2005) კოლხეთის აგრარული კულტურა, „მეცნიერება“, თბილისი.</p> <p>Mellaart, J. 1975. The Neolithic of the Near East. Thames and Hudson, London</p> <p>ნასყიდაშვილი პ, ნასყიდაშვილი ი, ნასყიდაშვილი მ, ლულუნიშვილი გ, ლობჯანიძე დ, ლოლაძე თ, გახარია ნ. (2013) ქართული ხორბალი და სელექციური მუშაობა მათზე. მწიგნობარი ფრუიძე ლ.; მასაია ი.; სიხარულიძე შ.; თავართქილაძე მ. (2016) პური ჩვენი არსობისა, წიგნი II; საქართველო სამიწათმოქმედო კულტურის უძველესი კერა; თბ.</p> <p>ჯავახიშვილი ივ. (1930) საქართველოს ეკონომიკური ისტორია.</p> <p>წიგნი I. გამომცემლობა „ქართული წიგნი“. ტფილისი.</p> <p>Sohail Q, Shehzad T, Kilian A, Eltayeb AE, Tanaka H. and Tsujimoto H (2012) Development of diversity array technology (DArT) markers for assessment of</p>

	<p>population structure and diversity in <i>Aegilops tauschii</i>. <i>Breeding Science</i> 62: 38–45. doi:10.1270/jsbbs.62.38</p> <p>Менабде В.Л. Ерицян А.А. (1960) К Изучению Грузинской пшеницы "Зандури" Сообщ. АНГССР, т. 25, №6, Тбилиси.</p> <p>Mosulishvili M., Bedoshvili D., I. Maisaia. A consolidate list of <i>Triticum</i> species and varieties of Georgia to promote repatriation of local diversity from foreign genebanks. <i>Annales of Agrarian Science</i>. 15: 61-70. 2017</p> <p><i>Aegilops tauschii</i> single nucleotide polymorphisms shed light on the origins of wheat D-genome genetic diversity and pinpoint the geographic origin of hexaploid wheat. <i>New Phytol</i> 198:925–937</p> <p>Русишвили Н.Ш. (1988) Ископаемые Виды Пшеницы с Территории Грузии. Флора, Геоботаника и палеоботаника. Выпуск I. Кишинев "Штиинца"</p> <p>Синская Е.Н. (1969) Историческая география культурной флоры. Л. https://sputnik-georgia.com/reviews/20160721/232790976.html</p> <p>http://www.vinoge.com/samzareulo/zanduri-ifqli-TavTuxi-da-qarTuli-xorblis-istoria</p> <p>https://www.youtube.com/watch?v=49dknBjB5ro</p>
--	--

12. სტატუსის მინიჭების ინიციატორი (მიუთითეთ საკონტაქტო ინფორმაცია)

შპს „მარცვლეულის ლოგისტიკის კომპანია“ (დირექტორი: გიორგი ღულუნუშვილი 577 08 10 11)
 ააიპ „ქართული ხორბლის მწარმოებელთა გაერთიანება“ (თავჯდომარე ასმათ ლალი მესხი 599 539003)

13. ბარათის შემდგენელი (ასევე მიუთითეთ საკონტაქტო ინფორმაცია)

სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი ვანო ზედგინიძე (595 08 08 35)
 მარინე მოსულიშვილი, ბიოლოგიურ მეცნიერებათა დოქტორი, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოც. პროფ. (599 555 089)
 მარი გოგნიაშვილი, ბიოლოგიურ მეცნიერებათა დოქტორი, საქართველოს აგრარული უნივერსიტეტის ასისტ. პროფ. (599 23 48 55)

National Agency for Cultural Heritage Preservation of Georgia

Intangible Cultural Heritage Object / Monument Registration Card

1. Specify the name of object

Wheat Culture in Georgia (endemic species and landraces)

2. Specify the object type

1. Oral tradition and form of expression	
2. Performing arts	
3. Public experience	+
4. Experience associated with the external world	+
5. Sphere of craft and technology	+

3. Specify the area where the object is spread

1. Current area of spread	Different regions of Georgia: Kakheti, Kartli, Racha-Lechkhumi, Samtskhe-Javakheti, Imereti, Samegrelo, Pshav-Khevsureti, Svaneti, Adjara
2. Historical area of spread	Heritage wheat was grown in all villages of Georgia, each community used to bake their own type of bread.
3. Place of origin	Origin of wheat endemic species in Georgia is Racha-Lechkhumi region (Menabde, 1948, 1969; Gorgidze, 1977; Maisaia, 2009; Pruidze, 2016).

4. Specify time of the object origination

First samples of the wheat were found in 6th millennium BC archeological excavations in Kvemo Kartli.

(Early agricultural villages in Georgia with pottery, domestic plants and animals appeared in 6th millennium BC (Mellaart, 1975; Rusishvili, 1988; Hamon 2008) and others)

5. Object function

Initial	Current
For food, rituals, medication	For food, rituals, medication, wheat breeding

6. Object bearers

1. Communities	Communities of villages Nabakhtevi and Ali in Kartli; Dedoplistskaro, Pona, Alvani communities in Kakhet; Communities in villages Muskhi, Chobareti and Tsnisi in Samtskhe-Javakheti; Communities of Marneuli, Dmanisi and Bolnisi in Kvemo Kartli; Some villages of Racha-Lechkhumi (villages: Makha, Makhura, Okureshi, Tskhukusheri, Aghvi, Lashichala)
2. Groups	Initiative group in Svaneti 'Heritage Wheat Restoration': Api Gigani, Vasil Gabliani, George Japaridze and Nino Tserediani (Mulakhi, Latali and Mestia)
3. Individuals / families (it is desirable to specify quantitative characteristics, specific names and surnames)	Samtskhe-Javakheti, Akhaltsikhe, village Vale – Merab Kakachishvili Village Muskhi – Zaza Ivanidze's family Akhalkalaki, village Gogasheni – Ramaz Khutsishvili Aspindza, village Nakalakevi – Jvaridze family, Kaveladze family Zemo Imereti, village Korbouli – Iakobashvili, village Darkveti – George Ghughunishvili Lechkhumi, Tsageri, communities of villages: Makha, Makhura, Okureshi, Tskhusheri, Aghvi Village Lashichala – family of Simon Burjaliani Kvemo Kartli, Tetrtskaro, village Asureti – Irakli Rekhviashvili's family Marneuli, village Imirchala – Nukri Memarnishvili Shida Kartli, Khashuri, villages Nabakhtevi – Anzor Maisuradze, Kldistskaro – Shalva Kvezereli, Ali – Vazha Loladze Kakheti, Dedoplistskaro, Shiraki – Gela Tetrauli Laodekhi, village Pona – Paata Tsulaia Sagarejo – Nodar Latibashvili's family Akhmeta, village Ruispiri – George Aladashvili's family Zemo Alvani – Shota Lagazidze's family etc.

7. Institutions, organizations etc. engaged in practicing / preservation / restoration of the object (or associated with it)

Scientific Research Center of the Ministry of Agriculture, Georgian National Botanical Garden, Georgian Agrarian University, Iliia State University, Cereals Logistics Company, seeds producer 'Firm Lomtagora' and Biological Farmers Association 'Elkana' - preserve endemic species and landraces seed material in their gene-banks and live collections, they also assess, grow and distribute seeds. Heritage wheat is grown in almost all regions of Georgia, on the monastery lands in households and wheat fields. The Georgian Wheat Growers Association aims to restore and maintain the Heritage Wheat in Georgia; The bakeries and restaurants "Mzetamze", "Tavtukhi", "Jean-Jacque's Bread", "Kakhelebi", "Wine Cellar", "Barbare's", "Khokhbis Tsremlebi" and others offer the traditional Georgian Bread (dolis puri) to their consumers.

8. Object description (no more than 1000 words)

Describe in the following order:

- Brief history of the object origination
- Description of the object
- Describe seasonality of the object
- Characteristics of the object bearers (gender, age, specific etc.)
- Initial and current social aspects of the object
- Bearer's attitude to the object (in what respect, in his/her opinion the object expresses his/her cultural identity, is the integral part of the life and cultural heritage)
- Describe the way of teaching and transfer of the object
- List the tools, materials associated with the object, its other necessary attributes

The South Caucasus, particularly Georgia is regarded as the place of origin of the cultivated wheat. Based on the archeological data it is evidenced that Georgians started to domesticate wheat eight thousand years ago. Georgia is distinguished with great number of wheat species, of 25 existing all over the world, 15 species (s.str.) are recorded in Georgia, 5 of them are endemics: Makha (*T. macha*), Kolkhuri Asli (*T. palaeocolchium*), Chelta Zanduri (*T. timopheevii*), Zanduri (*T. zhukovskii*), Dika (*T. carthlicum*). Some of them are still grown in Racha-Lechkhumi.

World triticologists have recognized that Zanduri and Makha comprise the biological bridge between wild and domesticated wheat. Georgian endemic species of wheat are valuable material for selection. They are characterized with strong immunity and high resistance to diseases; crop breeders around the world use them to improve species.

In Georgian agricultural terminology wheat was mentioned in the written monuments of 5th century AD. Wheat species and varieties, devices and tools associated with wheat are widely presented in Georgian vocabulary: Zanduri, Makha, Asli, Dika, Ipkli, Khulugo etc.

All over Georgia communities would celebrate the first furrow with blessing and ritual breads. The ploughman would cut 'kada' (sweet bread), lit candles on the ox's horns and pray with a bowl of wine in his hand, asking powers of nature to protect the wheat field; in some regions 'khmiadi' (yeast free bread) would be cut into two parts and given to the oxen in the plow. In Racha-Lechkhumi there was a custom of celebration of the first day of ploughing. On the day of old moon the family used to bake sickle shaped breads, decorated with the images of land, oxen; small round breads 'kirins' would be pulled on the ox's horns while ploughing, the 'kirins' that would fall on the right side would be taken home and kept for good harvest. After blessing, some consecrated seeds would be sowed in the first furrow. Beginning of the agrarian works in spring was called, 'Alostavi'. In Kartli and Kakheti man who made the first furrow was called 'mekvle'; he was responsible for good harvest. Ploughing and sowing, harvesting rituals, plows and oxen were treated with particular respect.

Wheat harvesting - reaping, was mostly done by hand with the sickles, some wheat speices were pulled out with roots, called 'gulit' harvesting. Wheat straw was used for roofing the sheds. The spikes of harvested wheat was placed in three, called 'tserileebi' (3 sheaves leaned against one another), then they were bound in fives and placed near the house, called 'mukhlis dzna'. Some wheat species with soft spikes (Zanduri, Makha) were harvested with 'shnakvi' – a hand made tool for harvesting hulled wheat, consisting of two spindle-like hands - sticks about 50cm, one side tided up with a rope, other side open. Shnakvi hands were placed around the spikes, pressed to break spikes and through into the basket attached to the waist of a worker.

Cleaned wheat grains would be stored in the large baskets plastered with the mixture of manure and ashes, to avoid mice. Wheat was stored in the large pots or the sheds, placed within the yard. Qvevri shape large clay pot placed in the ground would be used for grain storage in Javakheti, such container was cleaned and dried thoroughly with fire, then ventilated, and then thick layer of dried hay would be placed on the bottom before placing grain in it. Another layer of hay would be placed with a heavy stone on the top; then it was leveled and sealed by a thick layer of soil; well dried wheat in favorable soil conditions could be stored for almost 15 years in such containers.

Large storage-vessel for domestic needs in was called – 'lazambari' by Laz in the South-West Georgia; in Svaneti wheat was stored in large boxes called – 'kibdon'. The flour made of the first harvest of the autumn wheat was called 'holy' and it was used for religious celebrations and rituals.

All capable family members participated in wheat growing, harvesting, storage and use, the duties were distributed between men and women, old and young, in correspondence to their everyday functions; knowledge and skills were transferred from generation to generation.

Plowing, sowing, taking care of agricultural tools was regarded as duties of the men, while women and children participated in harvesting. Storage and distribution of harvest, cooking and preparing ritual meals were traditionally women's duties, though in Racha, traditionally the bakers were men.

Wheat and bread are of significant importance for Georgians not only as food but as ritual-cult and medicinal use as well. Wheat is regarded as symbol of revival and prosperity. According to the Christian religion wheat grain is symbol of resurrection, of life. Bread is regarded as a holy food, people still believe that one should not put bread upside down or throw it away. Delicate attitude of Georgian people to bread and wheat is reflected in Georgian vocabulary, folklore, crafts, songs and dances.

Wheat is used to prepare ritual foods 'korkoti', 'tsandili' used in various cases to mark birth, marriage and death. Wheat is placed in a bowl with a lit candle in it at the head of a body before funeral. 'Korkoti' prepared at the New Year is for revival and prosperity. In some regions of Georgia people use to throw wheat on the heads of newly married couple for fertility and prosperity.

Each region of Georgia has its rich baking traditions: 'shoti' and 'dedas puri' is baked in the 'tone' – a clay oven, in Kakheti; Ritual breads – 'lamzir' are still baked in Svaneti for religious celebrations; 'khabizgins' - breads with nuts and onion are common in Kartli; 'khachapuri' – cheese bread - in Imereti, etc. Meskheta is distinguished with wide variety of breads and pastry: 'lavashi', 'shoti', 'kakala', 'chatsekili puri', 'somini', 'bazlama', 'ukha', 'patiri', 'khmiadi', 'bishi', 'kada', 'patirbishi', 'gulama', 'pasali', 'qatmari', 'chirikhta' (lukhumi), 'tatarberaki', 'tutmaji', 'tserokhinkali', etc. Wheat grain is used for medication up to present: ritual bread figurines baked from endemic wheat flour, were used to prevent from complications of the children's infectious diseases 'batonebi'. Wheat starch, known as 'bavruki', 'tangari', 'nusho' is used to treat cough and gastrointestinal diseases. Hot drought made of the wheat flour and vinegar is used to treat the suppuration. Stomatitis and stomach problems are treated with roasted grinded wheat mixed with alum. This mixture is used also for cleaning from toxins and immune system strengthening for breastfeeding mothers, Macha wheat was used for improving eyesight, etc.

The following working tools are associated with the wheat: shnakvi, scythe, sickle, plow, ploughshare, granary, pit, pitchfork, thresher, threshing mill, water mill, tone etc. Big Georgian plow is sometimes still used.

9. Current condition of the object

9.1 General assessment

1. Wide practical use	
2. Medium use	
3. Minimal use	
4. Forgotten	
5. In the restoration process	+

9.2 Brief description of current status of the object, including information about the object changes (no more than 500 words)

Georgian endemic species are characterized by strong immune system, resistance to climate conditions. These species are distinguished by high nutritional quality. Crop breeders around the world use Georgian endemic wheat species as genetic material for breeding, improving wheat varieties.

Currently donor of D genome, *Aegilops tauschii* ssp. *strangulata* of the bread wheat is extensively studied. This subspecies is widespread in the South Caucasus, particularly in Georgia.

Bread wheat D genome donor *Aegilops tauschii* ssp. *strangulata*.

In 2012, scientists from Japan and USA visited Georgia, to study the samples of D genome donor plant. According to their data, wheat obtained through D genome donor *Aegilops tauschii* ssp. *strangulata* is distinguished with the best qualities (Sohail et al. 2012); based on the collected data, researchers of the Institute of Molecular Genetics of Georgian Agrarian University conducted the research and published two works in the international journals (publisher Springer) Current Genetics and Genetic Resources and Crop Evolution (Gogniashvili et al., 2015; Gogniashvili et al., 2016). These works were presented at international conference (Plant and Animal Genome Conference, PAG XXVI) in San Diego.

In 2017, scientists from the Iliia State University published two works in international scientific journals and presented at the international conference the presentations: “Endemic Species of Wheat in Georgia and their Role in Wheat Domestication”, in Weringerode, Germany. in 2018 “The ancient, traditional Georgian wheat species: a focus on health and nutrition”, in Bologna, Italy

In 2017 the Georgian Wheat Growers Association was established, to promote heritage wheat in Georgia, support conservation of agrobiodiversity, return endemic species and landraces in healthy food.

Meeting of Georgian Wheat Growers Association members in the field

9.3 Expected risks endangering the object (state and justify the risks, if any, offer the vision of their avoidance. No more than 500 words)

The main threat for the endemic wheat species and landraces and related culture include:

- Lack of awareness and ownership, heritage wheat is not recognized by public at large or the government as a part of culture, valuable food and remedy;
- Exclusion of Georgian endemic species and landraces from production;
- Absence of proper gene bank of wheat seeds (grains) in Georgia;
- Absence of the wheat diversity and genetic resources protection mechanism in Georgia;
- Lack of the state support and financial resources;
- Large quantities of cheap, imported wheat on the Georgian market;
- Destruction of local traditional farming and social structure of the population engaged in agriculture;
- Migration and urbanization.

10. A Additional information related to the object (comments, recommendations, proposals)

Wheat species and varieties of Georgia is a live museum where the entire diversity of the wheat plant family is represented. Only here (in no any other place in the world) the initial stages of wheat evolution and domestication are found. Thus, the Georgian wheat museum is unique phenomenon of the world significance, with no any other analogues elsewhere (Menabde, 1948). In Georgia there are 15 species and 188 varieties of wheat registered and this is indeed unusual number for the country with such a small area (Mosulishvili et al. 2017).

We plan to jointly work and establish the following with the support of the government and private sector:

- Wheat and bread museum;
- Bread baking laboratory, where it would be possible to taste the bread from various heritage wheat varieties;
- Genetic resources bank;
- Support scientific researche and laboratories;
- Support translation of famous Georgian scientists' works in Englis to introduce them to the world: Vladimer Menabde "Wheats of Georgia", L. Dekaprevich "Georgia's role in wheat evolution", etc.
- Bread festival in Tbilisi and regions anuually;
- Provide support to seeds and wheat growers of the endemic species and landraces;
- Support establishing legal mechanisms for protection of genetic resources and wheat diversity in Georgia;
- Provide support, especially in the mountainous regions, restoration and growing of the local wheat species, to maintain population in the border zone and develop tourism;
- Promote Georgia as a homeland for the bread wheat, awareness raising activities;

- Establish a Working Group with all stakeholders for safeguarding Heritage Wheat in Georgia.

11. Documentation and list of references related to the object (title, number, location)

1. Graphical materials	
2. Photo, video, multimedia	
3. List of references	<p>Bregadze N. (2004) Georgia – independent center of agriculture; Tb.</p> <p>Dekaprelevich L.L. (1942) Role of Georgia in origination of wheat varieties. Bulletin of the Academy of Science of Georgian SSR, v.3, №2</p> <p>Dubcovsky J, Dvorak J (2007) Genome plasticity a key factor in the success of polyploidy wheat under domestication. Science 316:1862–1866</p> <p>Dvorak J, Luo MC, Yang ZL, Zhang HB (1998) The structure of the <i>Aegilops tauschii</i> gene pool and the evolution of hexaploid wheat. Theor Appl Genet 97:657–670</p> <p>Gogniashvili M, Naskidashvili P, Bedoshvili D, Kotorashvili A, Kotaria N, Beridze T (2015) Complete chloroplast DNA sequences of Zanduri wheat (<i>Triticum</i> spp.). Genet Resour Crop Evol 62:1269–1277. doi:10.1007/s10722-015-0230-x</p> <p>Hamon C. (2008) From Neolithic to Chalcolithic in the Southern Caucasus: Economy and Macrolithic Implements from Shulaveri-Shomu Sites of Kwemo-Kartli (Georgia). Paléorient, vol. 34.2: 85-135.</p> <p>Kihara H. 1944. Discovery of the DD-analyser, one of the ancestors of <i>Triticum vulgare</i> (Japanese). Agriculture and Horticulture (Tokyo) 19:13–14 Ivelishvili T. (1967) „Folk cuisine“.</p> <p>Maisaia I., Shanshiashvili T., Rusishvili N. (2005) Agrarian culture of Colchis, “Metsniereba”, Tbilisi</p> <p>Mellaart, J. 1975. The Neolithic of the Near East. Thames and Hudson, London</p> <p>Naskidashvili P., Naskidashvili I., Naskidashvili M., Ghughunishvili G., Lobzhanidze D., Loladze T., Gakharia N. (2013) Georgian Wheat and Plant Selection Work. Mtsignobari</p> <p>Pruidze L., Maisaia I., Sikharulidze Sh., Tavartkiladze M. (2016) Our Daily Bread, Book II; Georgia, the ancient center of agriculture; Tb</p> <p>Javakhishvili Iv., (1930) Economic History of Georgia. Book I, Publisher “Georgian Book”, Tiflis</p> <p>Sohail Q, Shehzad T, Kilian A, Eltayeb AE, Tanaka H. and Tsujimoto H (2012) Development of diversity array technology (DArT) markers for assessment of population structure and diversity in <i>Aegilops tauschii</i>. Breeding Science 62: 38–45. doi:10.1270/jsbbs. 62.38</p> <p>Menabde V.L., Eritsyan A.A. (1960) Study of Georgian wheat “Zanduri”, Bulletin of the Academy of Science of GSSR, v. 25, №6, Tbilisi</p> <p>Mosulishvili M., Bedoshvili D., I. Maisaia. A consolidate list of <i>Triticum</i> species and varieties of Georgia to promote repatriation of local diversity from foreign genebanks. Annales of Agrarian Science. 15: 61-70. 2017</p> <p><i>Aegilops tauschii</i> single nucleotide polymorphisms shed light on the origins of wheat D-genome genetic diversity and pinpoint the geographic origin of hexaploid wheat. New</p>

	<p>Phytol 198:925–937</p> <p>Rusishvili N.Sh. (1988) Fossile varieties of wheat inthe territory of Georgia. Flora, Geobotanic and paleo-botanic, issue I. Chisenau “Shtiintsa”</p> <p>Sinskaia E.N. (1969) Historical geography of cultivated flora. L. Vavilov N.I. (1926) Cnters of origination of the cultivated plants // Works in Applied botanic and Plant Selection. 1926. v. 16. № 2.</p> <p>https://sputnik-georgia.com/reviews/20160721/232790976.html</p> <p>http://www.vinoge.com/samzareulo/zanduri-ifqli-TavTuxi-da-qarTuli-xorblis-istoria</p> <p>https://www.youtube.com/watch?v=49dknBjB5ro</p>
--	--

12. Initiator of status granting (provide contact data)

<p>Cereals Logistics Company LLC (Director George Ghughunishvili, 577 08 10 11) NELP Georgian Wheat Growers Association (Chairperson Asmat Lali Meskhi, 599 539003)</p>

13. Card prepared by (provide contact data)

<p>Vano Zedginidze, PHD in Agriculture (595 080835) Marine Mosulishvili, Doctor of Biology, Associated Professor, Ilia State University (599 555 089) Mari Gogniashvili, Doctor of Biology, Assistant Professor, Georgian Agrarian University (599 23 48 55)</p>
--